

В статті розглянуто «соціально-психологічний театр» в аспекті сучасного вектора соціально-виховної роботи. Представлено соціально-психологічний театр як інтерактивний метод соціально-виховної роботи, на основі психодрами і сюжетно-рольової гри – театралізації і являється ефективним інструментом соціально-виховної роботи в процесі соціалізації особистості і її адаптації до життєвих обставин через гру. Визначено, що для успішності соціально-педагогічної роботи важливим є соціально-педагогічна компетентність педагога – організатора в керівництві колективом і вміння направити творчий колектив учасників на виконання творчих завдань. Розглянуто один з видів соціально-психологічного театру – інтерактивний театр, в якому використовується прийом «вмешательства». Охарактеризовано специфіку театралізації сценарія як способу привернути увагу до проблеми і активізувати ресурси для її вирішення.

Ключові слова: театральне мистецтво, соціально-психологічний театр, інтерактивний театр, театралізація сценарія, сюжетно-рольова гра, педагог-організатор, соціально-виховна робота.

KOROTKOVA RAISA. *Socio-psychological theater as the modern vector of social-excellent work with children and youth.*

In the article social-psychological aspect of contemporary theatre, and the vector of socio-educational robots. Submitted by socio-psychological Theatre as an interactive method of socio-educational robots, on the basis of psychodrama and narrative role-playing game-a reenactment and is an effective tool for socio-educational robots in the process socialization and adapting relatively life circumstances through the game. It was determined that for the success of social-pedagogical work significant is the socio-pedagogical competence of the teacher-Organizer in the leadership circle and the ability to send creative team participants to implement creative tasks. Considered one of the socio-psychological Theatre-an interactive theatre that uses "interference". Characterized by the specificity of a reenactment of the SG.

Keywords: drama, social-psychological theater, an interactive theatre script dramaturgy, narrative role playing game, teacher-Organizer, socio-educational work.

УДК: 316.614-053.6-021.414

Костюшко Г. О.

ТРАДИЦІЙНІ СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ЇХ СУЧАСНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті розглядаються теоретичні підходи до традиційних сімейних цінностей молоді. Наведені визначення понять «цінності», «класифікація цінностей», «сімейні цінності» представлено класифікації сімейних цінностей, а також змістова характеристика деяких із них: шлюб, форми шлюбу, діти,

взаємне кохання, родинність, піклування про старших членів роду. Ієрархічний порядок та динаміка сімейних ціннісних пріоритетів сучасної української молоді представлені за результатами даних соціологічного моніторингу інституту соціології НАН України, а також інших наукових та соціологічних досліджень.

Ключові слова: сім'я, цінності, сімейні цінності, шлюб, міцний шлюб, мотиви вступу в шлюб, народження та виховання дітей, вік вступу в шлюб, ранні шлюби, цивільні шлюби, родинність, батьки.

«Серед усіх геніальних винаходів людства одне з провідних місць посідає сім'я, родина» – з цих слів починається один із педагогічних творів відомого українського науковця, дослідника української етнопедагогіки та традицій родинного виховання, педагога, академіка М. Г. Стельмаховича. [9, с. 3].

Сім'я була й є першоосною та одним із найважливіших інститутів суспільства, держави, країни. Як зазначено в Щорічній державній доповіді про становище сімей і стан реалізації державної сімейної політики (за підсумками 2000-2009 років), «сім'я – це не тільки основа суспільства, але й складний соціальний організм, який постійно змінюється згідно з внутрішньою логікою свого розвитку» [13, с.1].

Українська сім'я, родина пройшла тривалий еволюційний шлях свого розвитку та становлення і продовжує його на сучасному етапі, під тиском складних і суперечливих соціально-політичних, економічних та культурних умов українського суспільства.

Необхідно відзначити, що реалії українського суспільства віддзеркалилися на стані сучасної сім'ї, батьківстві, народженні та вихованні дітей, стилі стосунків між батьками та дітьми, формуванні особистісних якостей, потреб і цінностей дітей тощо.

Як засвідчують дослідження, зміни в сферах життєдіяльності людини і суспільства позначаються на характері і структурі ціннісних орієнтацій сімей і їх окремих членів та далі ми можемо констатувати як наслідок цього процесу, що сучасне суспільство перебуває на етапі, коли одні цінності вже втрачено, а інших ще не вироблено.

Саме тому, на визначенні потреб, установок, цінностей і ціннісних орієнтацій сучасних юнаків і дівчат щодо майбутнього самотійного життя, зокрема, щодо створення, функціонування сім'ї зосереджена увага науковців різних сфер.

Метою нашої статті є аналіз і порівняння сімейних цінностей молоді в історичному та сучасному ракурсах, дослідження результатів моніторингу ціннісних орієнтацій молоді та перспектив їх подальшого впливу на інститут сім'ї.

До проблеми цінності, системи цінностей людини зверталися в своїх філософських вченнях Аристотель, І. Бентам, Е. Берка, Н. Гартман, Г. Гегель, К. А. Гельвецій, І. Кант, Ф. Ніцше, Платон, Сократ, Д. Юм та інші.

У філософсько-соціологічному аспекті визначену проблему досліджували М. Вебер, Е. Дюркгейм, А. Здравомислов, С. Кримський, М. Мамардашвілі, Р. Мертон, Т. Парсонс, П. Сорокін та інші.

Дослідниками ціннісних орієнтацій людини в психології є Л. Божович, О. Кислова, Д. Леонтьєв, А. Маслоу, Дж. Мід, О. Молчанова, В. Мухіна, Г. Олпорт, К. Роджерс, М. Рокич, С. Рубінштейн, О. Цілюрик та інші.

Дослідженням питань відродження позитивного досвіду народної педагогіки щодо родинного виховання, формування сімейних цінностей займалися вітчизняні педагоги В. Борисенко, Г. Ващенко, О. Вишневський, Ю. Климець, В. Костів, В. Кравець, В. Скуратівський, М. Стельмахович, С. Стефанік, Ю. Ступ та інші.

Наукові дослідження в галузі філософії, соціології, психології, педагогіки широко представляють різні підходи до категорії «цінність».

Аксіологія, теорія цінностей розкриває природу та структуру цінностей, взаємозв'язок цінностей, їх місце у реальності, зумовленість соціальними та культурними чинниками, значення для життєдіяльності людини.

Великий тлумачний словник української мови пояснює поняття «цінність», як «важливість, значущість чого – небудь» [2, с. 1588].

Цінність у філософсько-соціологічному трактуванні окреслює соціальний, культурний, людський зміст певних явищ дійсності. Філософія наголошує на тому, що цінністю для людини є те, що вона вважає найбільш значущим, або те, що вона вважає для себе благом.

Існують також і інші підходи до категорії «цінність»: як із загальної позиції, а саме, як «позитивної або негативної значущості об'єктів навколишнього світу для окремої людини, класу, суспільної групи, суспільства в цілому», так і з індивідуальної, як «системи внутрішніх чинників, які визначають спрямованість діяльності людини, служать основою для вибору цілей і засобів діяльності, утворюють ядро внутрішнього духовного життя особистості, визначають її ставлення до навколишнього світу та до самої себе» [5, с. 381].

Сьогодні в науковій літературі не існує єдиного підходу до класифікації цінностей. Так, сучасні дослідники розподіляють цінності за *походженням* (вроджені, набуті), за *приналежністю* (індивідуальні, групові, колективні, суспільні, національні, загальнолюдські); за *об'єктом засвоєння* (матеріальні, духовні); за *змістом* (економічні, релігійні, пізнавальні, естетичні, моральні, сімейно-родинні, соціальні тощо); за *метою засвоєння* (альтруїстичні, егоїстичні); за *роллю в діяльності людини* (термінальні, інструментальні); за *способом вияву* (ситуативні, стійкі); за *значенням для людини, суспільства* (повсякденні, другорядні, вищі); за *рівнем узагальнення* (абстрактні, конкретні).

Із самого свого народження дитина долучається до системи цінностей і процес їх засвоєння відбувається протягом усього її життя. Особливе місце в цьому процесі також займає сім'я. Як справедливо зауважив О. Вишневський, «починаючи зі стилю стосунків у родині, що сприймаються нею (людиною) дуже рано, - людина згодом осягне ще й мудрість співжиття дорослих у сім'ї, таємницю шлюбних взаємин і подружньої вірності, потребу піклування про власних дітей, доцільність гармонії в родинних стосунках, спільність інтересів, сенс багатодітності, здатність приносити вічну жертву на вівтар батьківства і материнства та ще багато інших понять і норм. Так упродовж всього життя

відбувається «входження» людини в цінності сімейного життя, що й називається вихованням для життя в родині (виховання родинності)» [3, с. 125].

При цьому, необхідно зазначити, що сім'я виступає як у якості носія сімейних цінностей, так і в якості трансляції цих цінностей у суспільство.

Аналіз змістового наповнення поняття «сімейні цінності» дозволив нам визначити наступне: «сімейні цінності – це історично сформовані суспільні уявлення про родину» [5, с. 353]; «це позитивні і негативні показники значущості об'єктів, що відносяться до заснованої на єдиній спільній діяльності спільноті людей, пов'язаних узами шлюбу-батьківства-родинності, у зв'язку із залученістю цих об'єктів у сферу людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних взаєминами» [11, с. 9]; «явища, пов'язані з сім'єю як особливим соціальним інститутом, соціальною групою суспільства, і які визнаються найважливішими, значимими, тими, що найбільше цінуються: це еталони, традиції, ідеали, звичаї, що передаються з покоління в покоління, те, що найбільш цінується членами родини» [4, с. 113].

Отже, аналізуючи різні наукові підходи до поняття «сімейні цінності», можна висловити припущення, що визначенні підходи не вичерпують повністю змістового наповнення, але вони дозволяють виявити головне – сімейні цінності закладаються в дитячому віці як модель поведінки в сім'ї та суспільстві.

Окреслити базовий перелік сімейних цінностей нам дозволив аналіз наукових праць Т. Алексеєнко, О. Вишневського, Л. Канішевської, Б. Ковбаса, В. Костіва, Т. Кравченко, В. Постового, М. Стельмаховича тощо.

За О. Вишневським до цінностей сімейного життя належить: «подружня вірність, піклування про дітей, батьків, старших членів родини, пошана до предків, взаємна любов батьків, злагода та довіра між членами сім'ї, гармонія стосунків поколінь у сім'ї, демократизм стосунків, повага до прав дитини та старших, відповідальність, здоровий спосіб життя, дотримання народних звичаїв, оберігання традицій, гостинність, сімейна відкритість до суспільного життя, багатодітність» [3, с. 130].

Як переконував відомий український педагог М. Стельмахович, «сім'я в щоденному спілкуванні українців репрезентує шлюбне подружжя (чоловік й жінка), дітей та інших близьких родичів» [9, с. 13]. Простежуючи міркування педагога щодо родини, родинного виховання, можна визначити наступні сімейні цінності: міцний шлюб, заснований на взаємному коханні, чесності, доброзичливості, щирості та порядності; материнство та батьківство, любов до дітей і відповідальність за їхню долю; пошана до представників старшого покоління, великодушність у ставленні до них, обов'язок піклування, збереження пам'яті родоводу, історичних родинних цінностей.

У переліку цінностей сучасної сім'ї, сімейного виховання дослідниця Т. Алексеєнко визначає «згуртованість членів сім'ї, духовну спрямованість, любов, гармонійні взаємини між членами сім'ї, взаємопідтримку, спільність інтересів, авторитет, довіру, толерантність, солідарність» [1, с. 18].

Р. Уленгова в дисертаційному дослідженні «Формування сімейних цінностей у дітей-сиріт засобами арт-педагогіки в умовах дитячого будинку» за

основу класифікації сімейних цінностей обирає об'єкт, який складає предмет оцінки та соціальні функції, які виконує сім'я.

Так, за об'єктом, дослідниця розподіляє сімейні цінності на три групи:

- «цінності, що пов'язані зі шлюбом (цінність шлюбу, цінність рівноправ'я подружжя, цінність домінування одного з них, цінності різноманітних статевих ролей у сім'ї, цінність міжособистісних комунікацій між подружжям, стосунків взаємопідтримки та взаєморозуміння подружжя;

- цінності, пов'язані з батьківством (цінність дітей, яка містить у собі цінність багатодітності або малодітності, а також цінність виховання та соціалізації дітей у сім'ї);

- цінності, які пов'язані з родинними зв'язками (цінність наявності родичів, цінність взаємодії та взаємодопомоги між родичами)» [11, с. 9].

Узагальнюючи означені вище підходи щодо сімейних цінностей та їх змістового наповнення, можна констатувати, що сімейні цінності залишаються одними з найбільш суттєвих людських цінностей, які переживають певні трансформації разом із суспільством і від яких залежить збереження інституту сім'ї у майбутньому.

Отже, на сучасному етапі становлення українського суспільства традиційні сімейні цінності молоді зазнали певних трансформацій. У межах даної статті зупинимося на деяких із них. Для цього ми скористаємося результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України за 2009-2014 р. [6; 7; 10], результатами дослідження «Молодь України – 2015», проведеного GfK Ukraine у 2015 році на замовлення Міністерства молоді та спорту України [8] тощо.

Цінність міцної сім'ї, форми шлюбу, вік реєстрації шлюбу.

Проведений аналіз моніторингу Інституту соціології НАН України динаміки ціннісних пріоритетів молоді в Україні свідчить, що міцна сім'я в системі цінностей (вибіркова сукупності молодих респондентів (18 -35 рр. у 2014 році складала 615 осіб) входить в пріоритетні цінності та займає друге місце після здоров'я, що свідчить про збереження престижу сім'ї на сучасному етапі. У той же час, індекс ціннісних пріоритетів (індекс ціннісних пріоритетів за п'ятибальною шкалою) порівняно з 2009 роком знизився з 4, 86 до 4, 71 (2015 р.) [12, с. 7].

Традиційність підходів до створення міцної сім'ї українці вбачали в шлюбі.

За результатами дослідження серед сучасної молоді збільшується кількість «цивільних шлюбів». Так, «цивільний шлюб» позитивно оцінили 47 % від опитаних, 23 % - «вважають за можливе, але не для себе», 18 % - ставляться до даного явища негативно, аморальним і таким, що заслуговує на громадське засудження вважають 3% від опитаних. Серед основних причин відмови від реєстрації шлюбу респонденти зазначили формальність офіційного шлюбу (62 %).

За українськими народними традиціями сприятливим віком для одруження парубка вважалося 18-25 років, дівчини - 17-23 роки.

У сучасних умовах більша частина молоді прагне отримати освіту, професійно визначитися, працевлаштуватися, бути матеріально та фінансово незалежними.

Так, за 2000 - 2015 рр. середній вік взяття шлюбу у чоловіків складає 31, 1 років, жінок – 28, 4. Також зменшується частка молодих людей, які реєструють шлюб до 20 років, ранні шлюби (до 18 р.) стають нетиповими для українців. Вік реєстрації збільшується серед молоді 25 – 29 рр. і 30 - 34 рр.

Мотиви вступу в шлюб.

Отже, за результатами моніторингового дослідження 81 % молодих людей відповіли, що мотивом створення сім'ї є «кохання, бажання жити разом з близькою та рідною людиною», на другому місці – «народження та виховання дітей» - 77 %, «покращення матеріального становища» вибрали 12 % і тільки 4 % не змогли дати відповідь.

Діти в українській сім'ї.

За словами М. Стельмаховича, «Великий дар природи – продовжити і повторити себе в дітях» [9, с. 55]. Діти в українській сім'ї є мірилом її щастя, гармонії, повноцінності, продовження роду, запорука спокійної старості.

Так, за результатами дослідження «Молодь України – 2015» пріоритетом у своєму житті, респонденти визначили народження/виховання/освіта дітей – 48 %. Особливо цей пріоритет має динаміку до збільшення у старшій віковій категорії. Так, наприклад у віковій категорії респондентів 14-19 р. – 23 %, то вже серед опитаних 30-34 р. становить 64 %.

Щодо народження дітей, то 53 % опитаних загалом хотіли б мати двох і більше дітей (49% - чоловіків, 58 % - жінок), трьох – 14 % (13 % чоловіків і 15% - жінок), чотирьох і більше 2 %. 1 % молодих людей не хочуть мати дітей і 16 % не визначились (22% - чоловіків, 11% - жінок).

Дана статистика вказує на дітородні орієнтації української молоді та пріоритетність цінності народження та виховання дітей. Але, в той же час, із тих, хто має дітей, 63% мають одну дитину, 31 % - двох дітей, 4 % має трьох дітей.

Отже, ми можемо зробити припущення, що розбіжність між прагненням молодих людей мати двох і більше дітей (53% та 14%) та наявною малодітністю в більшості (63%) сімей, пов'язана з погіршенням матеріально-економічного становища, а саме: зниженням рівня доходів населення, житловою кризою, скороченням молодіжного житлового кредитування, зниженням рівня зайнятості молоді на ринку праці та іншим.

Цінність родинності.

Рід, родина, родинні зв'язки - це і ряд поколінь, що походять від одного предка; і група людей, об'єднаних не тільки шлюбними, а і кровноспорідненими зв'язками (брати, сестри, бабусі, дідусі та інші родичі), і спільні родинні інтереси, згуртованість, пошана один до одного, атмосфера взаємодопомоги, шанобливе ставлення до старших, турбота тощо.

За результатами соціологічного опитування 45 % молодих людей мешкають з батьками. Проте більшість дослідників наголошують на автономності молодого покоління, відособленості від батьків та інших членів родини, міжпоколінній конфліктності, дистантності щодо спілкування, розбіжностях у позиціях і поглядах тощо.

У той же час, особливою цінністю для людей похилого віку є сім'я. Сім'я залишається головним інститутом, якому довіряють 61,8% опитаних. Отриманні

результати визначають 76,2% чоловіків та 44,6% жінок похилого віку, які на питання «Чого вам бракує в житті» відповіли «доброти та співчутливого ставлення людей, що оточують» [10, с. 414].

Отже, ми можемо зазначити, що за останній період становлення інституту сім'ї в Україні зазнають певних трансформацій ціннісні орієнтації молоді та сімейні цінності. Відбувається відокремлення та індивідуалізація молоді, змінюється ставлення молоді до форм шлюбу, зростає середній вік вступу в шлюб, кількісний показник народжуваності дітей змінюється в бік одностатевості. Разом із тим, престиж сім'ї, народження та виховання дітей, кохання та бажання жити з близькою людиною є найважливішими життєвими цінностями сучасної молоді.

Серед проблем, які потребують подальшого дослідження, слід назвати потребу у відродженні традиційного статусу української сім'ї, сімейних цінностей, дотриманню духовно-моральної свідомості молоді в підходах укладання шлюбу, прагнення до створення повноцінних і відповідальних сімейних взаємовідносин.

Використана література:

1. Алексєєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступ.доктора пед. наук: спец 13.00.05 – соціальна педагогіка, 13.00.07 – теорія і методика виховання/ Т. Ф. Алексєєнко. – Київ, 2017. – 48 с.
2. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. друге, доопрацьоване і доповнене. – Дрогобич: Коло, 2006. – 326 с.
4. Дерєга В. В. Основні поняття та категорії дослідження державної сімейної політики / В. В. Дерєга // Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 190. Т. 202. Державне управління. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра могили, 2012. – 196 с.
5. Етнокультурологія /Автор укладач Л. М. Маєвська. Словник-довідник. – Житомир: «Полісся», 2007. – 392 с.
6. Інституту соціології НАН України [Електронний ресурс] – Режим доступу: i-soc.com.ua
7. Інституту соціології НАН України [Електронний ресурс] – Режим доступу: i-soc.com.ua/institute/sok-mon-2011.pdf
8. «Молодь України – 2015». - GFK Ukraine. - 2015р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/Molod_Ukraine_2015_UA.pdf
9. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1996.- 284 с.
10. Стилі життя: панорама змін / За ред. М. О. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – 416 с.

11. Уленгова Р. Б. *Формирование семейных ценностей у детей – сирот средствами арт – педагогики в условиях детского дома: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Р. Б. Уленгова. – Казань, 2008. – 17 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: libweb.kpfu.ru*

12. *Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Інформаційно-аналітичні матеріали про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року), 2016 р. – 39 с.*

13. *Щорічна державна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації державної сімейної політики (за підсумками 2000-2009 років) – Київ – 2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4031212/>*

КОСТЮШКО АННА АЛЕКСЕЕВНА. *Традиционные семейные ценности молодежи в контексте их современной трансформации.*

В статье рассматриваются теоретические подходы к проблеме традиционных семейных ценностей молодежи. Приведены определения понятий «ценности», «классификация ценностей», «семейные ценности», представлены классификации семейных ценностей, а также содержательная характеристика некоторых из них: брак, формы брака, дети, взаимная любовь, родство и забота о старших членах поколения (рода). Иерархический порядок и динамика семейных ценностных приоритетов современной украинской молодежи представлены по результатам данных социологического мониторинга института социологии НАН Украины, а также других научных и социологических исследований.

Ключевые слова: семья, ценности, семейные ценности, брак, крепкий брак, мотивы вступления в брак, рождение и воспитание детей, возраст вступления в брак, ранние браки, гражданские браки, родство, родители.

KOSTIUSHKO GANNA. *Traditional family values of youth in the context of their modern transformation.*

This article deals with theoretical approaches to the problem of traditional family values of young people. The definitions of the notions: «values», «classification of values», «family values» are explained, classifications of family values are presented, as well as meaningful characteristics of some of them: marriage, forms of marriage, children, mutual love, kinship and care for the older members of the generation. The hierarchical order and dynamics of the family value priorities of modern Ukrainian youth are represented due to the results of sociological monitoring of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, as well as other scientific and sociological researches.

Key words: family, values, family values, marriage, strong marriage, motives for marriage, birth and upbringing of children, age of marriage, early marriages, civil marriages, kinship, parents.